

Politisk plattform 2022–2024

Utgiver: VOKSNE FOR BARN
Ansvarlig redaktør: Signe Horn
Redaksjon: Voksne for Barn
Grafisk produksjon: Grafisk form as
Foto: colourbox.com
Trykkeri: CopyCat

© 2023

ISBN 978-82-8443-023-2 (trykk)
ISBN 978-82-8443-024-9 (PDF)

Innhold

Innledning	2
Organisasjonens strategi	2
Medvirkning	3
Utenforskap	4
Foreldrerollen	5
Psykisk helse i barnehagen	6
Psykisk helse i skolen	7
Livsmestring som tverrfaglig tema i skolen	8
Mobbing i barnehagen	9
Mobbing i skolen	10
Barn med behov for særskilt tilrettelegging i skolen	12
Barn og unges psykiske helse	12
Barn som pårørende	13
Barn i fattige familier – økonomisk utenforskap	15
<i>Barnetrygden</i>	15
<i>Fritidsaktiviteter</i>	16
<i>Styrking av levekårsutsatte områder</i>	17
<i>Gratis barnehage og gratis fulltids plass i SFO/AKS</i>	18
<i>Gratis skolemåltid</i>	18
<i>Styrking av det økonomiske sikkerhetsnettet</i>	19
<i>NAVs møte med ungdom</i>	19
Barnevern	20
Vold mot barn og unge	21
Seksuelle overgrep	22
Barn og unge med funksjonsnedsettelse	23
LHBT+	24
Sosiale medier	25
Rasisme	26
Barn på flukt	27
Klima og miljø	28
Rus blant barn og unge	28

Politisk plattform 2022–2024

Innledning

Voksne for Barn har siden 1960 arbeidet for god psykisk helse og trygge oppvekstvilkår for alle barn. Den politiske plattformen samler de viktigste politiske kravene på områder innenfor vårt mandat, og vil utgjøre grunnlaget for vårt politiske arbeid i årene som kommer. Vel så mye håper vi at myndigheter, partier, organisasjoner og andre vil bruke plattformen for å hente ideer og inspirasjon til hvordan vi som samfunn kan jobbe videre med å fremme den psykiske helse til barn og unge.

Psykiske lidelser koster samfunnet 50 prosent mer enn all kreftsykdom og 50 prosent mer enn all hjertesykdom, og står for 40 prosent av langtids-sykefraværet og 40 prosent av uføretrygdkostnadene.¹ Psykiske plager og lidelser er også det viktigste helseproblemet blant barn og unge i Norge i dag. Ifølge en rapport fra Folkehelseinstituttet fra 2009 har 15–20 prosent av barn og unge nedsatt funksjon på grunn av psykiske helseproblemer. Det er dessverre ingen grunn til å anta at andelen har gått ned. I tillegg viser forskning at 83 prosent av ungdommer med betydelige emosjonelle plager ikke søker hjelp.²

Å investere i god psykisk helse for våre barn og unge er derfor noe av det klokkeste og viktigste vi kan gjøre både av hensyn til barna og av hensyn til samfunnet som helhet.

Det er spesielt tre temaer vi vil løfte i perioden dette programmet dekker, nemlig *utenforskap*, *foreldrerollen* og *livsmestring*. Med disse temaene i sentrum vil vi jobbe for å bedre de grunnleggende betingelsene for barn og unges oppvekst. Det er først og fremst de voksne som former livsbetingelsene for barn. Derfor er vårt fokus hvordan de voksne kan styrkes i sine roller og være trygge Voksne for Barn.

Organisasjonens strategi

Voksne for Barns visjon er «trygge voksne, trygge barn». Den politiske plattformen er forankret i organisasjonens overordnede strategi for 2022–2024. Strategien angir som *samfunns mål* at alle

barn og unge skal ha god psykisk helse og gode oppvekstvilkår, og at ingen skal kjenne på utenforskap.

Den angir som organisasjonsmål at vi skal fremme god psykisk helse, livsmestring og inkludering for alle barn og unge; bidra til at barn og unge i risiko og sårbare livssituasjoner får nødvendig støtte og hjelp fra voksne; gi støtte og veiledning til foreldre og andre voksne som har en omsorgsrolle overfor barn; styrke oppslutningen til vårt formål gjennom frivillig innsats; og etablere organisasjonen som en sterk og troverdig samfunnsaktør.

Medvirkning

Som strategidokumentet framhever, er Voksne for Barn en brukerorganisasjon som bidrar til at barn og unges stemmer blir hørt. For oss er det en grunnleggende verdi at alle barn og unge må bli hørt i saker som angår dem. På den måten kan de påvirke det som skjer i livene deres.

Barns rett til å bli hørt er nedfelt i Barnekonvensjonens artikkel tolv og i Grunnlovens § 104. Det handler om at barns opplevelser, erfaringer og tanker skal få være med på å påvirke både den overordnede politikken og individuelle vedtak som har betydning for dem. Barn har en grunnleggende menneskerett til å bli tatt med i samtaler om saker som gjelder dem. Beslutninger som gjelder barn blir ofte bedre når de voksne som fatter beslutningene, forstår barnas virkelighet, opplevelser og perspektiver så godt som mulig.

Medvirkning er en verdi, men det er også et redskap og et virkemiddel. Vi ønsker å bidra til at medvirkning er bedre implementert i tjenester rettet mot barn og unge. Medvirkning handler ikke om at de som er berørt skal stå på utsiden av systemet og snakke. Medvirkning må være en del av systemet, og en grunnleggende del av hvordan de som arbeider i systemet tenker. Medvirkning har heller ingen verdi hvis den ikke resulterer i bedre tjenester. Medvirkning må føre til påvirkning, til endring og til tjenester på barnas premisser – ikke basert på hva de voksne tror er til beste for barna,

¹ Ti prinsipper for forebygging av psykiske lidelser | Tidsskrift for Norsk psykologforening (psykologtidsskriftet.no); Elever trenger lærere med kunnskap om psykisk helse (utdanningsforskning.no)

² <https://www.fhi.no/publ/eldre/13-15-aringer-fra-vanlige-familier/>

men hva barnas erfaringer viser er til deres beste. Det er maktpåliggende at medvirkningen gjennomføres på en god måte. Dette stiller krav til alle som bidrar til å tilrettelegge for medvirkning, uansett om det er organisasjoner eller offentlige instanser. Vi støtter derfor arbeidet med en sertifiseringsordning av medvirkningsarbeid. Det er viktig både for å sikre at barna ivaretas, og for tilliten til denne måten å arbeide på. Det handler om at barn og unge som medvirker skal ha full kontroll over sin deltagelse i prosessen, en god forståelse av hva medvirkningen kan innebære, og verktøy til å håndtere den. Det handler også om at institusjonene som tilrettelegger for, eller inviterer til medvirkning, må ha en sterk bevissthet rundt roller og grenser, og at medvirkningsarbeidet må være tuftet på en sterk respekt for det enkelte barnets integritet.

I tillegg til klare rammer, er det behov for kompetanse på barns utvikling og kommunikasjon, ikke minst når det er snakk om barn i lavere aldersgrupper. Et barn som uttrykker lite, krever voksne med god evne til kommunikasjon og tolkning av ikke-verbale signaler. Et eksempel er barnehager: For at barn skal ha en reell medvirkningsmulighet i barnehagen, må de voksne ha riktig kompetanse på hvordan man skal tolke barns uttrykk, både språklig og ikke-verbalt.

Voksne for Barn mener:

- › Alle barn har rett til medvirkning. Dette gjelder også små barn, barn som er innadventde og ikke oppsøker medvirkning, barn som kan ha vanskelig for å uttrykke seg språklig, og barn som eksempelvis står i et utenforskap og som kan mangle overskudd eller motivasjon til medvirkning.
- › Det må utarbeides en nasjonal sertifiseringsordning for all kunnskapsinnhenting som baserer seg på medvirkningsprosesser hvor barn og unge deltar, med tydelig merking av kunnskap som oppfyller kravene i denne ordningen.
- › Det må utarbeides nasjonale retningslinjer med råd og rutiner for hvordan ansatte i offentlige etater samtaler med barn og unge for å oppnå god medvirkning.

- › Det må gjennomføres kompetanseheving hos ansatte i relevante etater og roller på god kommunikasjon og relasjon. Den må ha spesielt søkelys på at ulike barn uttrykker sine ønsker og behov svært forskjellig.

Utenforskap

Ungt utenforskap er en av de store samfunnsutfordringene vi har i Norge i dag, og går igjen som et underliggende tema i mange av kapitlene i denne plattformen. Opplevelse av tilhørighet er et grunnleggende behov for alle mennesker, og det å være del av fellesskap er avgjørende for å fremme trygghet og trivsel hos barn og unge. Å stå utenfor har store konsekvenser her og nå, og påvirker barna resten av livet.

Det er mange former for og mange grunner til utenforskap. Utenforskap er et generalisert begrep som beskriver en situasjon og en opplevelse som kan ha sin bakgrunn i et så bredt spekter av forhold som familiefattigdom, mobbing, foreldre eller foresatte med alvorlige helse- eller rusproblemer, barn som selv har psykiske eller fysiske helseproblemer, barn som opplever sterk sjenanse eller sosial angst, eller barn som opplever vold eller overgrep i hjemmet.

Familiefattigdom har økt kraftig i omfang i Norge. Tall fra SSB viser at andelen barn som vokser opp i fattigdom, har blitt tredoblet de siste tjue årene.³ Norge er, etter Island, det landet i Norden med størst frafall i skolen.⁴ Stadig flere barn og unge oppgir at de har psykiske helseplager,⁵ og helse-tjenester på tvers av landet har slått alarm om markante økninger i alvorlige psykiske utfordringer både under pandemien og i etterkant.⁶ Selv om vi har hatt søkelys på mobbing i mange år nå, går ikke tallene ned. Mobbing forblir et problem som ødelegger mange barns oppvekst, og påfører dem i verste fall skader for livet. Seks av ti ungdommer i utenforskap kjenner i stor grad på skam over livssituasjonen sin.⁷ Den vonde skammen blir i seg selv noe som dytter den rammede lenger vekk fra fellesskapet.

³ Nye tall for barnefattigdom i kommune-Norge (bufdir.no)

⁴ <https://www.utdanningsnytt.no/frafall-og-gjennomforing-marianne-synnes-emblemsvag-nordisk-rad/frafall-i-skolen--en-utfordring-for-hele-norden/252819>

⁵ HUNT: 44 prosent av tenåringsjenter i Norge plages av stress, angst og tunge tanker – NRK Trøndelag

⁶ De er flere enn før. De er sykere enn før. (aftenposten.no)

⁷ https://vfb.no/app/uploads/2020/11/Utenforskapsrapport_sider_lavopplost.pdf

Vi har mye kunnskap om risikofaktorene for at et barn skal falle utenfor, men vi klarer alt for sjelden å forhindre at det skjer. Derfor kreves det tydeligere og mer konkrete grep for å både forebygge utenforskap, og for å hente folk tilbake igjen etter at de har falt utenfor. Mange av tiltakene i denne plattformen handler nettopp om hvordan vi kan styrke innsatsen mot ulike former for utenforskap, og gjøre alt vi kan for at barn skal ha en trygg og god oppvekst som en del av varme og støttende fellesskap, både i familien og i nærmiljøet.

Voksne for Barn mener:

- › Kamp mot utenforskap må være sentralt i alt arbeid rettet mot barn og unge.
- › Barnehager og skoler må jobbe systematisk med inkludering. Det må lages planer for hvordan alle barn skal inkluderes, gjerne i samarbeid med foreldre, slik at skolen og foreldre kan følge arbeidet gjennom året.
- › Barnehager, skoler og andre tilbud må legge til rette for aktiviteter som inkluderer alle barn og unge. Alle aktiviteter må være utformet og tilrettelagt med tanke på barnas ulike behov, og det må sikres at alle tilbud er gratis.
- › Man må styrke barn og unges medvirkning i kommunens arbeid med barn og unges fritid, og etablere gode og inkluderende arenaer for medvirkning.

Foreldrerollen

Foreldrerollen har endret seg mye på kort tid. Barns behov har kommet mer i fokus, og det har på mange måter blitt en barndom mer på barns premisser enn tidligere. Dagens kjernefamilier kan være satt sammen på flere måter enn hva som har vært vanlig for tidligere generasjoner, eksempelvis med to foreldre av samme kjønn, eller med barn fra ulike tidligere forhold. At begge foreldrene som oftest er i arbeid, innebærer en annen organisering av hverdagen enn hos tidligere generasjoner. Stadig er det likevel slik at den største arbeidsbelastningen i heterofile forhold ofte faller på mødrene, med høye forekomster av stress.⁸

Også sosiale medier har i betydelig grad endret dynamikken mellom barn og unge på vis de fleste innen dagens foreldregenerasjon ikke har opplevd.

Dette innebærer andre former for gruppepress og forventningspress, med konsekvenser for den psykiske helsa som stadig ikke er godt nok kartlagt. Lek på løkka fyller ikke alltid den samme plassen i barndommen som foreldregenerasjonen har vært vant med. I stedet er mer av fritiden organisert, ofte med forventninger til foreldre om å bidra.

I tillegg til utfordringer som gjelder foreldre generelt, vil noen foreldre oppleve særlige utfordringer knyttet til for eksempel mobbing av barna, sykdom i familien, dårlig økonomi eller varierende fotfeste i norsk samfunn og kultur, forhold som kan utgjøre en betydelig belastning i utøvelsen av foreldrerollen. Dersom foreldrene selv står i et utenforskap, er risikoen at det blir overført til barna.

De aller fleste foreldre gjør så godt de kan, men noen trenger støtte og hjelp. Det er viktig at alle foreldre har tilgang på ressursene de trenger, på rådgivning, bistand og økonomisk støtte ved behov, og ikke minst kunnskap om hvor de kan henvende seg.

Hjelpeapparatet må få økt kunnskap, blant annet om familieøkonomi. Veiledning av foreldre må alltid ha et helhetsperspektiv, hvor man tar med i betraktning hvilken kontekst en gitt forelder utøver foreldreskapet sitt i, og hvordan for eksempel dårlig råd kan være til hinder for god utøvelse av foreldrerollen. Noen foreldre trenger å få hjelp til å betale regninger som skaper en betydelig stressbelastning, før de har overskudd til å dekke barnas omsorgsbehov.

At så mye som 40 prosent av alle ekteskap ender i skilsmisse, reduserer ikke på de alvorlige psykiske konsekvensene dette kan ha både for foreldre og barn. Foreldre som skiller seg, eventuelt i en situasjon preget av konflikt, trenger fortsatt å samarbeide om foreldrerollen, og kan ha behov for veiledning og råd om hvordan de kan ivareta barnets beste. Samtidig kan høyt konfliktnivå mellom foreldre utgjøre en betydelig psykisk belastning for barnet.

⁸ Barnefamiliens hverdagsliv i Norge 2021 (oslomet.no)

Voksne for Barn mener:

- › De fleste strever noen ganger med foreldrerollen. Det finnes mye informasjon og flere gode hjelpetilbud, men det må være lettere å finne fram til riktig hjelpeinstans når du trenger råd og hjelp. Helsestasjoner er en av flere instanser som kan spille en viktig rolle.
- › Barnehage og skole er de arenaene hvor alle barn er, og kompetansen gjennom lærerutdanningen på hjem-skole-samarbeid må styrkes.
- › Ingen barn må vokse opp i fattigdom, og ingen foreldre må utøve foreldreskapet i en situasjon hvor de daglige behovene utgjør en vedvarende belastning.

Psykisk helse i barnehagen

Vårt utgangspunkt er tidlig innsats, og en anerkjennelse av betydningen av å fremme god psykisk helse så tidlig som mulig. Vi vet ikke alltid hvem som vil bli utsatt for psykiske plager eller lidelser senere i livet. Det viktigste arbeidet vi kan gjøre er derfor å jobbe universelt helsefremmende, for å skape en kollektiv robusthet i befolkningen. I tillegg må det jobbes forebyggende med barn som av ulike årsaker er i høyere risiko for psykisk uhelse.

En stor del av det arbeidet må gjøres i barnehagen. En satsning på psykisk helse, livsmestring og inkludering i barnehagen vil gjøre barna bedre rustet til å håndtere overganger og utfordringer senere i livet. At vi som samfunn ikke har satt inn større ressurser i barnehagene er en av de største ubrukte mulighetene vi har for å fremme barns psykiske utvikling. Alle barnehagebarn befinner seg i et viktig og sårbart stadium, og har behov for at barnehagene har gode rammer for og god kompetanse på hvordan fremme god psykisk helse.

I tillegg kommer alle barna med behov for særskilt tilrettelegging. For dem kan barnehagens innsats være avgjørende.

I alle diskusjoner om livsmestring og utenforska, er honnørordet «tidlig innsats». Vi ønsker å legge et innhold i dette begrepet. Det er to forhold vi har erfart at det ofte er krevende å snakke om: Mobbing i barnehagen (se eget kapittel), og risikoen for at

også små barn kan begynne å utvikle en dårlig psykisk helse. Mange som i ungdomstiden og voksen alder står i et utenforskap, opplever at skjevutviklingen startet allerede i barnehagen.

Viktige komponenter er å styrke den emosjonelle og pedagogiske kompetansen til de ansatte, og grunnbetingelsene knyttet til bemanning og gruppestørrelser. Det er avgjørende med ansatte som har tid og kompetanse både til å styrke barna i deres emosjonelle utvikling, og til å oppdage og følge opp særlige utfordringer. Flere undersøkelser viser at mange barnehager bare har full bemanning to til tre timer hver dag. Det betyr at barn det aller meste av tiden de tilbringer i barnehagen har for få omsorgspersoner rundt seg. Dette er ikke holdbart.

Det er viktig at de minste barna er i grupper som er små nok til at de kan oppleve ro og trygghet. Hele 60 prosent av barnehagene har småbarnsgrupper på mer enn ni barn.⁹ Også blant litt større barn er gruppene ofte for store: I dag har 37 prosent av barnehagene mer enn 18 barn i storebarnsgruppene. Store grupper medfører mer uro, svekker de ansattes mulighet for søkelys på de enkelte barnas behov, og gir barna for mange voksne å forholde seg til. Disse forholdene reduserer muligheten for trygg tilknytning til de voksne i barnehagen, noe som er en viktig beskyttelsesfaktor for god psykisk helse. Tidligere var ni det ordinære antallet for de minste barna, og 18 for større barn.

Voksne for Barn mener:

- › Samfunnet må anerkjenne barnehagenes grunnleggende betydning for barns emosjonelle og sosiale utvikling, og dermed deres psykiske helse.
- › Arbeidet med livsmestring og god psykisk helse må starte i barnehagen gjennom å legge til rette for trygg tilknytning, anerkjennende kommunikasjon og hjelp til å sette ord på følelser og tanker.
- › Det må etableres en egen post på statsbudsjettet for arbeid med psykisk helse i barnehagen, tilsvarende posten som finnes for skolen.
- › Som den største premissleggeren for hvilken kompetanse som er til stede i barnehagene, må barnehagelærerutdanningen vektlegge metoder for inkludering og arbeid med gruppedynamikker.

⁹ <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-barnehage/analyser/fakta-om-barnehager/tall-om-barnehagen/>

- › Bemanningsnormen i barnehagen må forsterkes til én ansatt per 2,5 barn under tre år og en ansatt per fem barn over tre år, og det må være flere pedagoger i barnehagen per barn.
- › Det må etableres en norm for gruppestørrelser, med grupper på inntil ni barn i småbarns-avdelinger og inntil atten barn i storebarns-avdelinger.

Psykisk helse i skolen

I tillegg til at et godt skolemiljø er en viktig forutsetning for læring, legges mye av grunnlaget for den psykiske helsa i skoleårene. I læreplanverket står det: «Folkehelse og livsmestring som tverrfaglig tema i skolen skal gi elevene kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse [...]».¹⁰ Dette gir skolen og lærerne et forpliktende mandat til å ivareta elevens psykiske helse og bidra til dannelse av hele mennesket. Imidlertid står det ikke noe om hva lærerne skal gjøre slik at elevene tilegner seg denne kompetansen.

Det økende problemet med ufrivillig skolefravær¹¹ understreker betydningen av å jobbe forebyggende og helsefremmende med psykisk helse, inkludering og livsmestring i skolen. Tiltak mot mobbing og frafall, og tiltak for bedre læring og bedre psykisk helse, må sees i sammenheng. Arbeidet må være tuftet på medvirkning – eleven som aktør – og på skoleomfattende tiltak, det vil si tiltak og helhetlige planer på alle nivåer i skolen.

Det må ikke minst arbeides bevisst og systematisk med å skape et klassemiljø som fremmer inkludering, psykisk helse, tilknytning og trygghet. Lærere må ha verktøy, kompetanse og kapasitet til å identifisere utfordringer i klasserommet, om det så er mobbing, eller barn som bare trenger det lille ekstra. En viktig del av dette arbeidet er en mer helhetlig gjennomføring av det tverrfaglige temaet livsmestring (se eget kapittel).

Dette innebærer at psykisk helse og psykisk helsefremmende arbeid må vektlegges mer i lærerutdanningene, blant annet med vekt på kunnskap om hva som fremmer god psykisk helse, ferdigheter i å tilrettelegge for dette, øvelse i relasjonskompetanse (herunder anerkjennende

kommunikasjon), positiv klasseledelse og utviklingspsykologi, og mer trening i foreldre-/skole-hjem-samarbeid. Det må være mulighet for relevant faglig påfyll/etterutdanning.

Det satses noe på arbeid med livsmestring og psykisk helse i undervisningen, men dette temaet har enda mindre søkelys på skolefritidsordningen. Dette innebærer ubrukte muligheter. For mange elever er den egentlige skolestarten på SFO (i Oslo: AKS). Det kan være en hard overgang fra den trygge tilværelsen i barnehagene, til mer av et frislipp på SFO. Det er behov for å styrke satsningen på psykisk helse og livsmestring på SFO, og sammenhengen mellom arbeidet i skolen og SFO på dette området.

Det pedagogiske opplegget på første trinn må prioritere lekbasert læring, med en høyere andel barnehagelærere enn i dag, slik tanken med Reform 97 opprinnelig var. Det bør også være leksefritt i alle fall det første året, da lekser på dette stadiet – med unntak av lesetrening – ikke gir noen vesentlig positiv læringsgevinst. Mer fokus på lek og sosial og emosjonell utvikling det første året vil trygge elevene på overgangen mellom barnehage og skole, og kunne bidra til å fremme psykisk helse. Samtidig må lærertettheten være god nok til å ivareta at hver enkelt elev opplever mestring både faglig og sosialt.

Lærere rapporterer å ha altfor lite trening i foreldre-/skole-hjem-samarbeid fra utdanningen, selv om dette er avgjørende for å kunne styrke laget rundt eleven. Samtidig må skolehelse-tjenesten rustes opp, og blant annet settes bedre i stand til å identifisere elever med behov for psykologisk oppfølging.

Voksne for Barn mener:

- › Hver skole må utarbeide en plan for helsefremmende og forebyggende tiltak for god psykisk helse, livsmestring og inkludering for alle elever.
- › Det må gjennomføres et kompetanseløft i psykisk helse og livsmestring blant de ansatte i barnehage, skole og SFO.
- › Det må etableres nasjonale standarder med kompetansekrav og bemanningsnorm både

¹⁰ 2.5.1 Folkehelse og livsmestring (udir.no)

¹¹ Slår alarm om ufrivillig skolefravær: – Sakene blir flere og barna blir yngre – NRK Sørlandet – Lokale nyheter, TV og radio

for skole og SFO, herunder krav om flere 100 prosent stillinger for SFO-ansatte (kombinert med arbeid i skolen).

- › Det må lovfestes et krav om minst én miljøterapeut på hver skole.
- › Det må utarbeides en nasjonal veileder for oppstart i SFO for skolestarterne.
- › Det må innføres en egen utdanning, med bachelorgrad, for SFO.
- › Laget rundt læreren må styrkes. Det bør blant annet utarbeides en bemanningsnorm for helsesykepleiere på minimum ett årsverk per 150 elever i grunnskolen, og per 400 elever på videregående skole.
- › Også andre støttesystemer i skolen (rådgivertjeneste, miljøtjeneste, PPT) må tilføres mer ressurser, slik at de både kan være mer tilgjengelige og ha mer tid til systemrettet arbeid.
- › Alle skoler og barnehager må ha en plan for hvordan man jobber med foreldre (skole-hjem-samarbeid), spesielt i krevende situasjoner.

Livsmestring som tverrfaglig tema i skolen

Folkehelse og livsmestring ble tatt inn som et tverrfaglig tema i skolen i 2020. Formålet er å gi elevene kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse, blant annet utvikling av et positivt selvbilde og en trygg identitet.

Det er ikke mulig å oppnå gode læringsresultater uten å fokusere på elevenes emosjonelle velvære og psykiske helse. Det er dermed helt nødvendig at lærere har kunnskap om hva som fremmer psykisk helse, og at de vet hvordan de kan hjelpe de elevene som allerede strever med psykiske plager og lidelser. Det er vanskelig å mestre skolen hvis man ikke mestrer livet.

Barn og unge må håndtere et bredt spekter av krevende livsutfordringer. Lite er viktigere enn å styrke deres forutsetninger for å håndtere egne følelser og fremme egen psykisk helse. Emosjonell kompetanse – evnen til å gjenkjenne, forstå, håndtere og uttrykke egne følelser – er grunnstenen i en god psykisk helse, og dette kan læres. Gjort på en systematisk og gjennomgående

måte, og over tid, vil det kunne gi store positive utslag i mange menneskers liv.

Dessverre har livsmestring fått liten plass i kompetansemålene i de nye læreplanene. Ambisjonen om å sette elever fullt i stand til å reflektere over egne og andres følelser oppnås ikke igjennom vage mål for elever i enkelttrinn, men krever mer gjennomgående og målrettet innsats over hele skoleløpet. Gjennomføringen av livsmestring som tema styres i dag i stor grad av den enkelte lærers interesse og forutsetninger. Det er ulikt hva man lærer om livsmestring på ulike lærerutdanninger. Det er derfor behov for føringer og minimumskrav.

Livsmestring som tema kan ikke bare handle om en overføring av teoretisk lærdom fra lærerne til barna. Det må reflekteres i hvordan lærerne forholder seg til barna, hvordan de snakker og hva de formidler med sin atferd. Barn formes av de daglige erfaringene. Hvordan vi tenker, føler og agerer utvikles i direkte relasjon med hvordan andre møter oss, behandler oss og reagerer på oss. Det handler ikke minst om samspillet med læreren.

Sosial og emosjonell kompetanse må inn som en sjettede grunnleggende ferdighet i skolen. Det er for stor forskjell på i hvilken grad skoler prioriterer å jobbe med dette på tross av at det er lovpålagt. Tiltaket vil sikre at alle skoler prioriterer å jobbe systematisk med utviklingen av sosial og emosjonell kompetanse.

Voksne for Barn mener:

- › Livsmestring bør innføres som et eget fag i skolen.
- › Livsmestring må mer gjennomgående inn i kompetansemålene i grunnskoleløpet, og det må gjøres et langsiktig arbeid med implementering og kvalitet.
- › Sosial og emosjonell kompetanse må inn som en sjettede grunnleggende ferdighet i skolen.
- › Det må gjennomføres et kompetanseløft i psykisk helse og livsmestring blant de ansatte både på skole og på SFO/AKS. Utdannelsen for lærere og barnehagelærere må ha større vektlegging av lærernes relasjonskompetanse og deres grunnleggende forståelse av

utviklingspsykologi.

- › Skolene må spesielt få verktøy til å lære barn og unge livsmestringsferdigheter etter «learning by doing»-prinsippet, som har vist seg å være den mest effektive måten å lære ferdigheter i livsmestring.
- › Skolene må bruke foreldremøter til å gi foreldrene en grunnleggende innføring i hva livsmestring som tema består i, og hvordan foreldre kan følge opp hjemme.
- › Tilskuddsposten «Psykisk helse i skolen» må økes til 35 millioner.

Mobbing i barnehagen

Mobbing i barnehagene er et problem det er delvis tabubelagt å snakke om. Vi liker ikke å se for oss at små barn kan mobbe – eller at de barnehageansatte kan gjøre det. Hvis vi ikke reparerer situasjoner med mobbing i barnehagen, kan det imidlertid få store konsekvenser både for den som rammes av mobbing og for den som utøver den.

Det er ingen tvil om at den som rammes av mobbing, har krav på å tas vare på og beskyttes mot mobbingen. Man kan ikke snakke om «ofre» eller «overgripere» når det er snakk om barn og unge, men heller se på dynamikkene i barnegruppa som de voksne har ansvar for. Når et barn mobber, er det gjerne fordi barnet ikke har blitt møtt på egne følelser og egne behov. Barnet forstår ofte heller ikke den skaden det gjør på andre.

Det forebyggende arbeidet må stå i sentrum. I henhold til barnehageloven er barnehagene forpliktet til å jobbe systematisk med forebygging av mobbing, men mangler ofte ressurser og kompetanse til å gjøre dette arbeidet. Dette krever en satsning fra myndighetene. Nær en tredjedel av barnehageansatte har ikke relevant utdanning.¹² Man kan derfor ikke ta for gitt at alle ansatte har forutsetninger for dette arbeidet uten at man satser aktivt på kompetanseheving og styrking av personalet.

7,5 prosent av de ansatte i barnehagen mente at barna selv var i skyld i at de ble mobbet.¹³ Tallene kan peke på en forståelse som er individfokuset

og i mindre grad systemfokuset. Det er behov for å tydeliggjøre de voksnes ansvar og bidrag til det psykososiale miljøet. Barnehageansattes evne til å inngå i gode relasjoner med barna, støtte leken og inspirere, og legge til rette for god gruppedynamikk, er avgjørende for at barna skal oppleve seg inkludert, og for at man skal kunne forebygge mobbing.

Samtidig vet vi at en stor andel av krenkelser i barnehagene skjer fra ansatte; dette gjelder hver femte klage som mobbeombudene mottar.¹⁴ Dette understreker behovet for god nok kompetanse på barns utviklingsbehov og holdninger overfor barn hos de ansatte, samt gode rutiner fra hvordan man melder fra om og håndterer ansatte som krenker barn.

I dag er klageordningen i mobbesaker langt svakere i barnehager enn for skoler. Kommunene er eiere av barnehagene, men skal samtidig behandle klagen. Vi mener dette båndet er for tett til å ivareta barnet i de tilfeller hvor barnehagens aktivitetsplikt ikke blir fulgt opp.

Voksne for Barn mener:

- › Kampen mot utenforskap må begynne i barnehagen.
- › Som den største premissleggeren for hvilken kompetanse som er til stede i barnehagene, må barnehagelærerutdanningen vektlegge metoder for inkludering og arbeid med anerkjennende kommunikasjon.
- › Alle barnehageansatte må ha grunnleggende kompetanse til å jobbe med sosial-emosjonell utvikling, relasjoner og inkludering i barnegruppen.
- › Alle barnehageansatte må ha kompetanse til å identifisere mobbing blant små barn, og redskap til å håndtere den på måter som ivaretar både den som rammes og den som utøver mobbingen. Utdannelsen må ta utgangspunkt i ny forskning om hva mobbing er, hvordan den kan oppstå og hvordan den kan forebygges.
- › Det må lovfestes en klageadgang i mobbesaker på lik linje som i skolen (opplæringsloven § 9 A-6). Klagen må ikke gå til kommunene, men til statsforvalteren som en uavhengig instans.
- ›

¹² Barnehager mot 2030 – strategi for barnehagekvalitet – regjeringen.no

¹³ Hver fjerde voksen bagatelliserer mobbing i barnehagen

¹⁴ En av fem barnehagesaker som mobbeombudene får, handler om at ansatte krenker barn (utdanningsnytt.no)

Mobbing i skolen

Til inspirasjon

Bergen kommune har utarbeidet en plan for inkluderende oppvekstmiljø for barn og unge. Kommunen har også nedsatt en gruppe fagfolk – Team Skyfritt – som hjelper skoler som mangler kompetanse til å observere og fatte vedtak. Som det står i forordet til «Skyfritt – Plan for inkluderende oppvekstmiljø for barn og unge i Bergen»:

«Barn, ungdom og foresatte skal oppleve at de blir lyttet til, tatt på alvor og får hjelp i saker som handler om mobbing og krenkelser. De skal vite hvor de skal kunne henvende seg for å få hjelp og støtte, og hva de kan forvente og kreve av barnehage, skole og ledere på fritidsarenaer. Barn og unge skal møte voksne som evner å se og inkludere alle, om det er i leken i barnehagen, i fritiden på SFO, på spilletimen i kulturskolen, på fotballbanen eller i læringssituasjonen i skolen. Det er alltid den voksnes ansvar å skape et trygt og godt leke-, lærings- og fritidsmiljø der alle inkluderes og gis en opplevelse av både å høre til og bli hørt. Samtidig vil vi tilrettelegge for at ansatte i barnehagene og skolene våre og ledere i fritidsarenaer skal oppleve at de får støtte, veiledning og kompetanseheving slik at de blir best mulig rustet til å ivareta det kjæreste vi har – barna våre – fremtiden vår.»

Etter mange års innsats forblir mobbing en alminnelig del av den norske skolehverdagen for mange barn på alle alderstrinn.¹⁵ I Elevundersøkelsen 2021 rapporterte 5,9 prosent av elevene at de har blitt mobbet på skolen to–tre ganger i måneden eller oftere. Det rapporteres om mest mobbing på 5.–7. trinn. For eksempel oppgir 10,5 prosent av elevene på 5. trinn at de har blitt mobbet på skolen. Andelen for elever i tredje klasse på videregående er langt lavere, nemlig 2,4 prosent, uten at det reduserer alvoret for dem som rammes.¹⁶

Mobbing kan være til betydelig skade både når mobbingen skjer og for barnets langsiktige

utvikling. Mobbing kan medføre omfattende psykiske helseproblemer, inkludert alvorlige diagnoser. Over femti prosent av dem som faller ut av videregående, har blitt mobbet. Mange sliter med konsekvensene langt inn i voksen alder, enkelte livet ut. I tillegg risikerer også barna som begår mobbingen alvorlige psykiske helseproblemer senere i livet.

Tradisjonelt forebyggende arbeid i skolen har dreid seg om å informere om risiko, risikofaktorer og hva barna bør unngå. Det fokuseres på hva som ikke skal skje, heller enn på hvordan man kan fungere godt sammen.

Det er avgjørende å ha et helsefremmende og forebyggende perspektiv i innsatsen mot mobbing, og det må jobbes helhetlig med psykisk helse og inkludering på tvers av skolen, og på alle alderstrinn. Det mest effektive arbeidet mot mobbing skjer i forkant. Mobbing må ikke behandles som et individuelt problem mellom et barn som mobber og et barn som blir utsatt for mobbing. Det må jobbes med hele miljøet og med dynamikken i gruppen. Det er viktig å hjelpe barna med å kommunisere og lage inkluderende fellesskap, og få foreldrene med på laget i dette arbeidet. Jobbes det godt med dette, skjer det mindre mobbing. Voksne som vet hvordan man skaper en trygg gruppekultur er det beste middelet mot mobbing.

Alle skoler må håndtere mobbesaker. Det er bekymringsfullt at mange skoler ikke oppfyller aktivitetsplikten. I første halvår av 2022 ble det meldt inn 886 mobbesaker til statsforvalterne. I ni av ti saker fikk elevene medhold i at skolene ikke hadde gjort nok.¹⁷

Alle rektorer, lærere og annet skolepersonale vil komme i berøring med mobbesaker som del av jobben. Det betyr også at alle skoler må ha både bevissthet, kompetanse og kapasitet til å håndtere disse sakene på en god måte, og med oppmerksomheten rettet mot å ivareta dem som rammes. Kompetansen skal sitte hos hver enkelt ansatt, snarere enn å være avhengige av egne team for oppfølging. Det er behov for grunnleggende

¹⁵ Små endringer i mobbing og arbeidsro (udir.no)

¹⁶ Mest mobbing på 5. til 7. trinn – regjeringen.no

¹⁷ Flere melder mobbesaker til statsforvalterne – regjeringen.no

kompetanse på den enkelte skole sånn at alle vet hva de skal gjøre når mobbing skjer.

Det er også viktig å huske at skolens forpliktelse ikke er begrenset til å stanse mobbingen. Skolens aktivitetsplikt varer til barnet selv opplever skolemiljøet trygt og godt igjen. Det kan være at barnet fortsatt kan trenge støtte i ulike situasjoner, eller kanskje også økt faglig tilrettelegging fordi det har mistet undervisning som følge av mobbingen.

Voksne for Barn mener:

- › Hver skole – herunder både barne-, ungdoms- og videregående skoler – må utarbeide en plan for helehelsefremmende og forebyggende tiltak for god psykisk helse, livsmestring og inkludering for alle elever. Helsefremmende og forebyggende tiltak må sees i sammenheng med tiltak mot mobbing og frafall.
- › Hver skole må rapportere på tiltak mot mobbing hvert år. Rapporten må sendes elevrådet og Foreldrerådets arbeidsutvalg (FAU) for kommentarer som tas med i rapporten.
- › Skolene må systematisk gi foreldre og elever grunnleggende informasjon om rettigheter og plikter i mobbesaker, blant annet på foreldremøter.
- › Det må etableres en nasjonal norm for oppfølging av barn som har vært utsatt for mobbing.
- › Statsforvalterne må skjerpe oppfølgingen av brudd på aktivitetsplikten, blant annet med bruk av sanksjonsmuligheter.

Barn med behov for særskilt tilrettelegging i skolen

Barn og foresatte til barn med særskilte behov kan møte betydelige utfordringer i hverdagen, og opplever ofte at de er prisgitt lærernes ulike forutsetninger når det gjelder hvordan de blir møtt i skolen. Etter at barnet har fått en diagnose, opplever mange foreldre for lite eller mangelfull veiledning, og at det kan være en kamp å få den hjelpen barnet trenger både på skolen og andre arenaer.

Lærerne trenger kompetanse på særskilte behov, og mulighet for å rådføre seg med og få veiledning

fra spesialister for å kunne legge til rette best mulig. Det må bevilges mer ressurser til at elever med særskilte behov får den tilretteleggingen de har behov for, og undervisning av personell med riktig kompetanse – kort sagt de samme reelle mulighetene som andre elever. Generelt har alle lærere elever med spesialpedagogiske behov i sin klasse. Å øke undervisningen om spesialpedagogikk i den ordinære lærerutdanningen, vil gi økt metodekompetanse for lærerne, noe som kommer alle elever til gode.

Barn og elever med spesielle behov og behov for særskilt tilrettelegging må inkluderes i ordinær undervisning og klasseromsaktivitet i størst mulig grad. Dette gjelder i alle fag, også i undervisning om psykisk helse og livsmestring.

Voksne for Barn mener:

- › Elever med rett til spesialundervisning må få undervisning av pedagoger med spesialpedagogisk kompetanse.
- › Det må sikres at elever og foresatte får medvirke i utformingen av opplæringstilbudet til den enkelte.
- › Den ordinære lærerutdanningen må omfatte tilstrekkelig spesialpedagogisk kompetanse til å gi alle elever likeverdig opplæring.
- › Undervisning i psykisk helse og livsmestring må gis til alle elever, tilpasset den enkeltes behov og med tilpasset materiell.
- › Elever med behov for særskilt tilrettelegging må inkluderes i klasserommet og undervisning i størst mulig grad.

Barn og unges psykiske helse

Under og etter pandemien har flere helseforetak og organisasjoner rapportert om økt antall barn og unge med alvorlige psykiske problemer, som selvmordstanker, spiseforstyrrelser og selvskading.¹⁸ Krisen i barne- og ungdomspsykiatrien har blitt forverret. Ca. sju prosent av alle barn i alderen 4–14 år har en psykisk lidelse.¹⁹ Rundt fem prosent av barn og ungdom behandles hvert år i psykisk helsevern for barn og unge (BUP). De fleste behandles poliklinisk.

Ventetid nasjonalt i 2021 for barn og unge innenfor

¹⁸ De er flere enn før. De er sykere enn før. (aftenposten.no); Nesten 20 prosent flere henvendelser til Kors på halsen i 2021 – Røde Kors (rodekors.no)

¹⁹ Psykiske plager og lidelser hos barn og unge - FHI

psykisk helse for en vurderingssamtale var på 49,6 dager,²⁰ mens den nasjonale målsetningen er maks 35 dager. Halvannen måneds ventetid er en lang periode for et barn med alvorlig psykisk sykdom, i første rekke for barnet selv, men også for foreldre og søsken. Til og med et barn som selvskader risikerer å måtte vente i flere måneder. Noen ganger kommer hjelpen for sent. Et mål om ventetid på 35 dager er ikke i tråd med hensynets til barnets beste, som alltid må være overordnet eventuelle prioriteringsdrøftinger knyttet til ressursfordeling og helsegevinster når det gjelder barns helse.

Spesialisthelsetjenesten møter i dag mange barn og unge som burde ha vært fanget opp på et tidligere stadium, før de utviklet mer alvorlige diagnoser. En Sintef-undersøkelse har tidligere vist at en av tre kommuner ikke har lavterskeltilbud om psykisk helsehjelp.²¹ Det er med andre ord et sterkt behov for flere lavterskeltilbud i kommunene, med tydelige føringer på hva kommunene skal gjøre og øremerkede midler, som kan fange opp barn og unge med lette til moderate psykiske problemer før de utvikler seg til noe mer alvorlig.

Det må være bedre samhandling innad i helse- tjenestene. Det kan ikke være slik at barn og unge i svært sårbare situasjoner må gjentelle historien sin mange ganger til ulike instanser, i en stadig jakt på hjelp som virker. For barn og unge med helseutfordringer har det delte forvaltningsnivået mellom kommunehelsetjeneste og spesialisthelsetjeneste ingen betydning. Siloorganiseringen mellom sykehus og kommunene er ofte vanskelig å forstå både for barn, foreldre og søsken. Det viktigste er tidlige og lett tilgjengelige tjenester som dekker barnas behov.

Voksne for Barn mener:

- › Vi må ha en samordnet helsetjeneste for barn og unge, på barn og unges premisser og med et felles tjenestetilbud som inkluderer både kommunal- og spesialisttjenesten.
- › Barn og unges rett til å bli hørt og til å medvirke som aktør i eget liv må stå i sentrum.
- › Det må settes av øremerkede midler til at alle kommuner kan styrke lavterskeltilbud som helsestasjon og skolehelsetjeneste, og etablere rask respons.

- › Ventetiden for barn med alvorlig psykisk sykdom i spesialisthelsetjenesten må årlig reduseres med ti dager, til ventetiden er eliminert.
- › Bedre overganger mellom tjenestene forutsetter klare og hensiktsmessige regler for deling av informasjon.
- › Det er nødvendig å styrke den psykologiske kompetansen på legekantorene, for å sikre at barn og unge med behov for behandling raskt blir identifisert og henvist til riktig tilbud.

Barn som pårørende

Voksne for Barn har gjennom mange år vært sterkt engasjert i rettsstillingen til og oppfølgingen av barn som har foreldre eller søsken med psykisk sykdom, rusavhengighet eller alvorlig somatisk sykdom. Barn med alvorlig syke foreldre er i en spesielt sårbar livssituasjon. Det overordnede målet må være at barnets beste legges til grunn for alle tiltak og tjenester for barn som pårørende.

Barn som pårørende står i en betydelig risiko for å utvikle psykiske helseproblemer, med en dokumentert generasjonsoverføring av psykisk uhelse. Satsning på innsats overfor barn som pårørende fra ung alder (selektiv forebygging) kan bryte denne onde sirkelen og både heve barns livskvalitet her og nå og spare samfunnet for enorme kostnader på lang sikt.

Å ivareta barn som er pårørende er et ledelsesansvar ved det enkelte sykehus og i den enkelte kommune. Forskning viser at dagens oppfølging gir svært ulike resultater avhengig av hvor i landet familien bor og hvilket sykehus de tilhører. Denne ujevnheten i tilbudet innebærer ikke at man tar barn i sårbare situasjoner på alvor. Alvorlig sykdom hos foreldre eller søsken påvirker barns og familiers situasjon i stor grad. Behovet for informasjon og tilpasset hjelp til en mest mulig normal hverdag er betydelig. Disse behovene er i dag til dels udekkede.

I henhold til Helsepersonelloven § 10 a har helsepersonell plikt til å bidra til å ivareta behovet for informasjon og oppfølging som barn som pårørende kan ha, men disse pliktene er ikke godt nok implementert. Helsetjenesten kan heller ikke

²⁰ Psykisk helse for barn og unge - ventetid - Helsedirektoratet

²¹ Barneombudet om psykisk helsehjelp til barn og unge: - Vi har ikke råd til å mislykkes (aftenposten.no)

hjelpe hvis foreldrene ikke samtykker, med mindre det forekommer omsorgssvikt. Barna har da ingen mulighet til å gi uttrykk for sin mening, og de har ingen klagerett. Kommunene må få et klart ansvar gjennom helse- og omsorgstjenesteloven for å sikre at barn som pårørende mottar nødvendig informasjon og støtte. I tillegg må kommunehelse-tjenestene være pålagt å utnevne barneansvarlig personell på linje med spesialisthelsetjenesten.

Barn og unge forteller at de ønsker mer praktisk hjelp, og at noen kommer for å bistå med praktiske oppgaver i hjemmet som omsorgspersonen ikke er i stand til å utføre og som derfor faller over på dem.

Med unntak av Folkehelseinstituttets rapport *Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk*²² finnes det ikke norske omfangsundersøkelser som viser antall barn som er berørt av alvorlig sykdom eller død hos foreldrene eller søsken. Det er med andre ord behov for økt kunnskap om gruppen.

Voksne for Barn mener:

- › Det må gjennomføres en samlet vurdering av hvordan barn som pårørende best kan sikres gode og helhetlige tjenester og tiltak både innenfor og utenfor helsetjenesten. Gjennomgangen må foretas av et bredt sammensatt offentlig utvalg.
- › Kommunehelsetjenestene må være pålagt å utnevne barneansvarlig personell på linje med spesialisthelsetjenesten.
- › Barn som pårørende må få selvstendig rett til informasjon og oppfølging fra helsetjenesten.
- › Det er nødvendig å styrke kommunale tjenester til familier med helseutfordringer, så barn og unge ikke må ta byrden av omsorgsansvar og praktiske oppgaver som går på bekostning av skole og fritid.
- › Det er nødvendig å styrke tjenestene for å jobbe mer familiebasert og ivareta behovene til alle medlemmene i familien når en forelder eller søsken er syk. Dette forutsetter blant annet en revidering av den innsatsstyrte finansieringen av helseforetakene.

Barn i fattige familier – økonomisk utenforskap

Andelen fattige barn i Norge er tredoblet siden år 2000, og mer enn ett av ti barn vokser i dag opp i en lavinntektsfamilie.²³ Fattigdom er en av de største risikofaktorene når det gjelder psykiske helseplager. Sannsynligheten for å utvikle angst, depresjon og atferdsproblemer er seks ganger høyere hos barn som vokser opp i økonomisk utsatthet enn for andre barn. I tillegg viser forskning at det er en risikofaktor som kan få betydning for blant annet språkutvikling, utdanning, helse og hvordan livet blir som voksen.

For et barn er det å vokse opp i økonomisk utsatthet todelt. Det handler om knapphet på penger, mangel på mat, uteblivelse fra bursdager, utrygg posisjon og færre muligheter til å delta på aktiviteter som venner er med på. Samtidig vokser de opp med en følelse av skam og forsøker gjerne å skjule familiens situasjon overfor nærmiljøet. Fattigdom gjør det ofte vanskelig å få dekket barns grunnleggende behov for å være en del av fellesskapet. Mange mangler helt et sosialt nettverk, og går derfor glipp av den samme relasjonelle og sosiale læringen jevnaldrende får. Vår egen rapport fra 2020 om ungt utenforskap, der ungdommene hadde vokst opp i en lavinntektsfamilie, viser en sterk opplevelse av ensomhet, manglende fremtidsoptimisme og lavere opplevd livskvalitet.²⁴

Å vokse opp med dårlig familieøkonomi har ofte konsekvenser for barnets muligheter videre i livet. En stor andel av ungdommene som faller utenfor, har vokst opp i en lavinntektsfamilie. Det er også disse ungdommene som sliter mest med å bli en del av fellesskapet igjen. Sjansene for at barn som vokser opp med mange belastninger i livet får utfordringer, er betydelig større enn for barn som har vokst opp under trygge familieforhold. Det hører med at fattigdommen ofte kan være kumulativ, hvor lav utdanning hos foreldrene, dårlig økonomi, dårlig helse og svake forutsetninger for å ivareta barna kan henge sammen og dels forsterke hverandre.

På et mer overordnet plan vet vi at de samfunnene som fungerer best, har relativt små forskjeller. Små forskjeller er godt for den enkelte og lønnsomt for samfunnet.

²² Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk - FHI

²³ Fremdeles 115 000 barn med vedvarende lavinntekt i 2020 (ssb.no)

²⁴ Utenforskapsrapport_sider_lavopplost.pdf (vfb.no)

Det er bred og betydelig støtte i befolkningen til å sette inn sterkere politiske tiltak mot familiefattigdom. En undersøkelse vi fikk gjennomført av Respons Analyse våren 2022, viser at hele 90 prosent av befolkningen var enige i at «politikere må prioritere tiltak for å bekjempe barnefattigdom i Norge». Hele 87 prosent var enige i at politikere må øke den økonomiske støtten til barnefamilier som lever i fattigdom. Politikerne har dermed folket i ryggen for en langt mer offensiv politikk mot barnefattigdom.

Viktige komponenter er arbeidsmarkedspolitik, integreringspolitikk og fordelingspolitikk – de store valgene samfunnet vårt tar. Voksne for Barn mener at det er de universelle ordningene som er en sentral del av den norske modellen, som er aller viktigst for å forhindre at barn vokser opp i fattige familier, motvirker skam hos den enkelte og bidrar til en bred oppslutning i befolkningen.

Barnetrygden

Barnetrygden er en av de viktigste universelle ordningene for å bidra til at alle familier har økonomiske forutsetninger for å dekke noen av barnas mest grunnleggende behov. Satsene ble imidlertid ikke endret i årene mellom 1996 og 2019. Statistisk sentralbyrå regnet i 2014 ut at 18 000 færre barn ville vokst opp i en lavinntektsfamilie dersom barnetrygden hadde vært justert opp i tråd med prisveksten.²⁵ I dag er tallet anslått til å være mellom 20 000–25 000.²⁶

I 2019 så vi en liten økning i barnetrygden for alle barn, og i 2020 og 2021 økte den ytterligere noe for barn under seks år. Dette er et steg i riktig retning. Den økonomiske byrden som følger av forsørgeransvar, blir imidlertid ikke mindre når barnet har passert seks år. For å sikre at mange av barna i de mest sårbare situasjonene ikke faller utenfor, er det derfor viktig at barnetrygden økes for hele aldersspennet. FNs barnekomité har også oppfordret Norge til å prisjustere barnetrygden som et tiltak mot den økende barnefattigdommen her i landet.²⁷

Det er spesielt viktig å øke barnetrygden for å kompensere for det økende økonomiske trykket på

mange barnefamilier i den krisetiden mange familier kan være på vei inn i. Barnefamilier har, enkelt oppsummert, mest lån, kjøper mest mat, bruker mest strøm og kjører mye. Barnetrygden er en godt etablert ordning hvor en økning er lett å iverksette, og vil treffe mange av dem som trenger det mest.

Voksne for Barn ønsker ikke at barnetrygden behovsprøves. Barnetrygden er en ordning for økonomisk omfordeling mellom dem i samfunnet vårt som har barn, og dem som ikke har det. Å behovsprøve barnetrygden ville innebære en endring av barnetrygdens funksjon. Den ville gå fra å være en omfordeling mellom dem med og uten barn, til å handle om fordeling mellom fattig og rik. Til det har vi skattesystemet.

Voksne for Barn mener:

- › Barnetrygden må økes og indeksreguleres for alle barn.
- › Barnetrygden må beholdes som en universell ordning.

Fritidsaktiviteter

For mange barn og unge er utestengelse fra fritidsaktiviteter en særlig vond del av oppveksten. Det er riktig å kalle det utestengelse: Når kostnadene er høye, familien ikke har råd og samfunnet ikke stiller opp, er det i realiteten lagd en effektiv barriere mot deltagelse. Resultatet blir at mange ikke deltar i aktiviteter klassekameratene er med på, og bruker oppveksten på å finne strategier for å skjule familiens fattigdom og egen opplevelse av ensomhet og skam.

Solberg-regjeringen innførte en prøveordning for såkalt fritidskort i utvalgte kommuner, med plan om nasjonal innføring i 2022. Ordningen var forankret i den norske modellen med universelle ordninger, og innebar at barn i alderen 6–18 år fikk 1000 kroner i halvåret til organiserte fritidsaktiviteter. Støre-regjeringen har senere tilsidesatt planen om å gjøre ordningen nasjonal, og i stedet innført en ordning med «fritidskasser».

Endringen innebærer at man går fra en ordning hvor alle barn får støtte til å delta i fritidsaktiviteter,

²⁵ Barnefamiliens inntekter, formue og gjeld 2004–2014 (ssb.no)

²⁶ Nesten 20 000 færre barn ville vært fattige hvis barnetrygden hadde fulgt prisveksten de 20 siste årene. Faktisk.

²⁷ Barnetrygden uendret i 22 år – nå ber FN Norge om å ta grep – NRK Norge – Oversikt over nyheter fra ulike deler av landet

til en ordning hvor det blir opp til kommunene å søke midler. Utsatte barn vil være overlatt til kommunenes vurderinger av hvordan ordningen skal være innrettet der de bor. Resultatet vil bli store lokale variasjoner. En universell ordning burde ha vært erstattet med en annen universell ordning. Mange barn i familier med behov for hjelp, vil trolig ikke motta støtte gjennom den nye ordningen. Vi trenger en ordning som er enkel å forstå, enkel å bruke og som treffer alle som trenger den.

I tillegg til økonomiske forhold er det mange som ikke deltar på grunn av sosiale utfordringer. Mange familier er ikke vant til å delta på fritidsaktiviteter og trenger ekstra bistand for å finne aktuell aktivitet og etablere kontakt med den som tilbyr aktiviteten. For å øke deltakelsen er det derfor viktig med en kompetanseheving på hvordan man aktivt jobber med inkludering i frivillig sektor, spesielt blant ledere av fritidsaktiviteter for barn og unge.

Voksne for Barn mener:

- › Alle barn skal ha rett til en gratis fritidsaktivitet. Det må etableres en universell ordning som dekker kostnader til deltakeravgift, utstyr og nødvendig transport for minst én fritidsaktivitet for alle barn, så alle barn kan velge en aktivitet ut fra interesse og ønske.
- › Man må øke den lokale implementeringen og anvendelsen av Fritidserklæringen, få på plass godt samarbeid mellom frivilligheten og kommunene, og etablere rammer for lokale fritidserklæringer.
- › Det må etableres en landsomfattende opplæring i inkludering av barn og unge for alle fritidsledere.
- › Det må bygges flere fritidsklubber for ungdom, med ansatte med kompetanse på barn og unge, og med tilbud om mat og leksehjelp i tillegg til populære aktiviteter.
- › Det bør etableres en heldagsskole med fritidstilbud innbakt i skoledagen for 1.–7.- trinn, blant annet som en erstatning for og videreutvikling av dagens skolefritidsordning.

Styrking av levekårsutsatte områder

Likeverdige tjenester betyr ikke like tjenester, men at tjenestene skal være tilpasset den enkeltes behov. De siste årene har vi sett en utvikling der de største levekårsutfordringene har hopet seg opp i

enkelte byområder, og at andelen barnefamilier med lavinntekt er større her enn i resten av landet. I enkelte områder er det store sosiale utfordringer som særlig berører barn og unge. Andelen av unge som sliter med psykiske utfordringer her er høy, og mange verken trives eller fungerer godt på skolen.

Når mange barn og unge sliter, kreves det ekstra innsats av skolene. Samtidig er skole- og læringsmiljøet krevende ved noen skoler. By- og levekårsutvalgets undersøkelser i forbindelse med NOU 2020:16 dokumenterer at skoletilbudet i utsatte områder har lavere kvalitet enn andre steder. Det kan ha en negativ effekt på barns livskvalitet og læring. Analyser bestilt av utvalget tyder på at en større andel av ressursene ved skolene går til andre formål enn ordinær undervisning sammenliknet med andre områder i byene, sammensetningen av voksenpersonellet er annerledes og andelen lærere med godkjent lærerutdanning er lavere.²⁸

Det burde vært motsatt. Skolene i levekårsutsatte områder burde være blant de beste vi har, for å gi barna det løftet de trenger. I stedet trenger vi et løft for skolene i levekårsutsatte områder så barna skal få et tilbud som er likeverdig med hva andre får.

Voksne for Barn mener:

- › For å gi alle barn et likeverdig tilbud må skolene i levekårsutsatte områder styrkes.
- › Overføringene til kommuner med særlige levekårsutfordringer må økes. Midlene må øremerkes styrking av skoler, barnehager og andre tjenester for barn og unge i levekårsutsatte områder.
- › Det må etableres en ordning med egne miljøarbeidere på skoler, spesielt i levekårsutsatte områder, som følger opp de praktiske utfordringene til barn fra familier som sliter.

Gratis barnehage og gratis fulltidsplass i SFO/AKS

I Norge er barnehagedekningen høy, og vi har derfor en enestående mulighet til å benytte barnehagen som en arena for å sikre at barn får den hjelpen og støtten de trenger så tidlig som mulig. Det er derfor vesentlig at barnehager er billigst mulig, slik at lav inntekt ikke blir en hindring for benyttelse av

²⁸ NOU 2020: 16 – regjeringen.no

tjenesten. Gratis barnehage er også et viktig tiltak for å styrke økonomien til familier som allerede benytter seg av barnehagetilbudet selv om de har lav inntekt. God kvalitet og gratis barnehage er god og barnevennlig velferdspolitik.

Barn og unge i utenforskap strever ofte med sosiale relasjoner og er ofte ensomme. Dette gjelder spesielt dem som har vokst opp i økonomisk utsatthet. Det er avgjørende med høy deltakelse i barnehage og SFO/AKS for å sikre at alle barn får samme mulighet til å utvikle en grunnleggende relasjonell kompetanse, og å skape nære relasjoner også utenfor hjemmet. Vi ser at barn som havner i utenforskap i liten grad har fått den hjelpen de har behov for, og at de som har blitt fanget opp har blitt det altfor sent. Tiltak for inkludering vil ikke ha effekt dersom de barna det gjelder ikke deltar på de aktuelle arenaene.

De seneste årene har småbarnsfamiliene fått en dårligere økonomi sett opp mot resten av befolkningen. Med gratis barnehage vil man delvis kunne kompensere for dette. Det er også behov for en reell mulighet for kontinuerlig opptak gjennom året. Det halvårslige opptaket skaper betydelige økonomiske utfordringer for mange familier. Det er svært positivt at regjeringen har innført gratis kjernetid i SFO/AKS før første trinn, og at det er planlagt at dette skal utvides gradvis til og med fjerde trinn. Målet bør være gratis fulltids plass. Ingen skal måtte gå hjem fordi familien har dårlig råd mens de andre har det gøy.

Voksne for Barn mener:

- › Det må innføres gratis barnehage for alle og kontinuerlig opptak gjennom året.
- › Det må gradvis innføres gratis fulltids plass på SFO/AKS for alle barn.

Gratis skolemåltid

Bare seks prosent av ungdomsskolene i Norge hadde i 2020 et tilbud om gratis skolemat hver dag. I både Sverige og Finland har gratis skolemat lenge vært fast praksis. Forskning fra Sverige fra tiden før skolemat ble et allment tilbud, viser at elever som fikk servert skolemat hele grunnskolen i snitt ble litt høyere, tok lengre utdanning og fikk noe høyere inntekt gjennom livet, enn elever som

ikke fikk dette tilbudet.²⁹ Dette gjaldt spesielt blant elever som kom fra lavinntektsfamilier.

I dag går alt for mange barn i Norge sultne på skolen, noe som svekker konsentrasjonen og læringsevnen deres. Hver tiende elev i 6. klasse har ikke spist frokost, og over 60 000 barn – én av sju – har ikke med seg matpakke på skolen. Det er en nær sammenheng mellom mangelfull ernæring og fattigdom. Barn som kommer fra familier som sliter med dårlig råd, vil dermed også i større grad risikere utfordringer med skoleprestasjoner på grunn av ernæringsmangel. Innføring av et gratis og sunt skolemåltid er viktig både for å utjevne forskjeller, for å motvirke de varige konsekvensene av familiens fattigdom for barna, og for å venne barn og unge til gode og sunne matvaner.

Voksne for Barn mener:

- › Det må innføres minst ett gratis, næringsrikt skolemåltid til alle barn.

Styrking av det økonomiske sikkerhetsnettet

Det er nødvendig å styrke det økonomiske sikkerhetsnettet for fattige familier. Spesielt sosialhjelpssatsene, bohjelpssatsene og satsene for arbeidsavklaringspenger (AAP) bør økes for alle med forsørgeransvar, så noen av de aller mest utsatte blir ivaretatt bedre.

Et av de viktigste tiltakene for å unngå at folk lever i vedvarende lavinntekt, er deltagelse i arbeidslivet. Arbeidslinja er et vesentlig grunnlag for velferdsstaten. Vi mener likevel at det er på tide å diskutere innretningen og omfanget. Når vi og andre foreslår å øke støtteordninger, hører vi raskt motargumentene om at det vil svekke foreldrenes motivasjon til å komme ut i arbeid, og at det ikke vil «lønne seg» å jobbe lenger hvis de sosiale stønadene blir for gode. Det er viktig å være varsomme med fordommer om at en del mennesker gjerne vil leve et passivt liv som økonomiske mottakere.

Vel så viktig er det at barn ikke må straffes for at foreldrene sliter med helseproblemer eller utfordringer med å finne sin plass i arbeidsmarkedet. Når en oppvekst i fattigdom reduserer barnas langsiktige forutsetninger for å etablere seg

²⁹ I Sverige får elever gratis skolemat. Forskere har undersøkt hva det har å si senere i livet (forskning.no)

i samfunnet, er dette en tilnærming som også skader samfunnet. Å leve i fattigdom, og å hjelpe-løst se barna leve i fattigdom, styrker heller ikke foreldrene – tvert om vil det ofte være nedbrytende, og føre til både stress, angst og skam. Satsene som familier får å leve på, må derfor økes til et nivå som gjør det mulig for familier å opprettholde et noenlunde normalt liv.

Det er positivt at regjeringen har fjernet karensåret i AAP-ordningen (Arbeidsavklaringspenger). Det er imidlertid også behov for en større gjennomgang av AAP-ordningen. Det kan ikke være slik at personer som reelt sett mangler arbeidsevne grunnet alvorlige helseproblemer, blir stående unødig lenge i en belastende arbeidsavklaringsprosess. Det er behov både for en bedre strukturert avklaringsprosess og for økt kompetanse hos NAV-ansatte.

Voksne for Barn mener:

- › Satsene for sosialhjelp må økes.
- › Unges inntekt må ikke være en del av beregningen av foreldrenes sosialstønad.
- › Bostøtten til lavinntektsfamilier må økes, blant annet for å unngå ustabile boforhold på grunn av økte leiekostnader, med mange oppbrudd for barn og unge og økt risiko for utenforskap.
- › Boforholdene for barnefamilier som bor i kommunale boliger må bedres.
- › Satsene for AAP (Arbeidsavklaringspenger) må økes. Spesielt for personer som har hatt lav eller ingen inntekt før de kommer inn i ordningen (eksempelvis unge personer med alvorlige helsemessige utfordringer), er satsen så lav at det i praksis er snakk om statsfinansiert fattigdom.
- › Familier med enslige forsørgere må sikres like gode rammer som familier med flere forsørgere.
- › Det er behov for å styrke barneperspektivet i NAV, herunder kompetansen på barns behov og utvikling.

NAVs møte med ungdom

I vår undersøkelse fra 2021 snakket vi med elleve unge brukere av NAV.³⁰ Dette var en oppdatering av en undersøkelse vi gjorde fem år tidligere, i 2016. Ungdommene bekrefter at det fortsatt er store ulikheter mellom saksbehandlere og mellom kommuner. Svarene viser at både tilgjengelighet,

informasjon og hvordan tjenestene er organisert i møte med ungdommene virker nærmest tilfeldig. Flere forteller at de er fornøyde med og etter hvert har fått økonomisk hjelp, men at veien dit ikke har vært uten kamp. Noen er også skuffet over at de «bare» fikk hjelp til trygd, og ikke til skolegang.

Flere av de unge som bidro til rapporten har psykiske helseutfordringer, og fortalte at de ikke blir møtt godt nok på dette i NAV-systemet. De etterlyser mer kunnskap om psykisk helse hos de ansatte, og bedre tilrettelegging. I lys av de nokså høye forekomstene av psykiske helseplager hos ungdom³¹, må det kunne forventes at NAV har god og relevant kompetanse på dette.

Rapporten levner ingen tvil om at opplevelsen med NAV er svært personavhengig. Det er saksbehandlaren som forminske eller forsterker følelsen av skam, utjevner det skjeve styrkeforholdet og påvirker den unges håp for fremtiden. Det jobbes også svært ulikt med konkrete mål og planer for den enkelte. Det er tilbakemeldinger på alt fra saksbehandlere som utarbeider planen «over hodet» på ungdommen, til dem som har veldig gode prosesser for medvirkning med realiserbare mål.

Er det noe disse unge menneskene trenger, så er det håp og tro på egen fremtid – og saksbehandlaren i NAV kan enten være den viktigste hjelperen, eller enda et hinder på en vanskelig vei.

Voksne for Barn mener:

- › NAV må styrke sin kompetanse på møtet med ungdommer og unge voksne, og spesielt på utfordringer med psykiske helseplager blant unge brukere.
- › Saksbehandlaren og ungdommen må utarbeide de individuelle planene i nært samarbeid, med betydelig vekt på ungdommens medvirkning, og med det utgangspunkt at planen skal hjelpe ungdommen med å nå et ønsket og realistisk mål i tilværelsen.

Barnevern

Det er i dag betydelige utfordringer i barnevernet. Gjentatte dommer mot Norge i Den europeiske menneskerettsdomstolen utgjør en vesentlig del av

³⁰ NAV_ungdomsvennlig_2021.pdf (vfb.no)

³¹ Stress, press og psykiske plager blant unge – Ungdata

domstolens praksis på barnevernsfeltet. Her hjemme har gjentatte tilsyn fra Helsedirektoratet gjennom flere år avdekket alvorlige mangler. Et av flere alvorlige punkter er at barnets rett til å bli hørt ofte ikke gjennomføres på forsvarlig vis. De som lider, er mange barn og familier.

Et av mange problemer er hvordan mange barn med psykiske problemer blir kasteballer i barnevernets regi, fremfor å få den hjelpen de trenger. Ingen kan si sikkert hvor mange barn som har mistet livet fordi systemet har sviktet, men antallet selvmord blant barn som har vært innunder barnevernet er dramatisk høyt.³²

Det er dessverre snakk om en systemsvikt som går på kryss og tvers av hele barneverntjenesten. Det er barn med alvorlige – og økende – psykiske problemer som ikke får hjelp. Det er barn som ikke tas ut av familier som de burde vært beskyttet mot. Det er barn som tas ut av familier hvor de får god omsorg. Det er rettigheter som brytes, rettssikkerhet som ikke ivaretas, omsorg som ikke utvises. Vi trenger ikke én løsning på ett av disse problemene, men en gjennomgående forbedring av systemet. Det er foreløpig vanskelig å tro at den pågående barnevernsreformen er nok til å løse utfordringene.

Det er mange ansatte i barnevernet som gjør alt de kan for barna og familiene de kommer i kontakt med. De fortjener også å være en del av et mer profesjonalisert system, og hvor så mye av innsatsen deres ikke går med til å forsøke å veie opp for systemets mangler.

I tillegg til andre endringer må ressursituasjonen bedres. Man kan ikke få god og forsvarlig behandling av barn i svært sårbare situasjoner når hver saksbehandler har ansvar for flere barn og flere familier enn de rekker å følge skikkelig opp.

Et av flere problem er anbudsbarnevernet. Det er barna i noen av de mest sårbare situasjonene man kan tenke seg som settes ut på anbud. Det er snakk om en anbudsprosess som ikke sikrer kontinuitet eller at man lærer på tvers. I stedet får man separate enheter som konkurrerer mot hverandre. Vi tar ikke stilling til eierform, men

anbudsprosesser bidrar til at ungdom ikke får de trygge og langsiktige rammene de fortjener.

Voksne for Barn mener:

- › Barnevernet må gjennomgå en profesjonalisering når det gjelder barns rett til medvirkning. Som den klare hovedregel må barnet eller barna det gjelder ha blitt hørt på utfyllende og forsvarlig vis, og på et vis tilpasset det enkelte barnets forutsetninger, før tiltak besluttes.
- › Det enkelte barnet må ha en reell innflytelse på eget hjelpe- eller behandlingstilbud.
- › Når barn skal lese eller bli informert om vedtak, må det brukes begreper som er forståelige for barnet, samtidig som all nødvendig informasjon er med. Informasjonen er ikke gitt før den er forstått.
- › Det må settes en forsvarlig maksgrense for hvor mange familier en saksbehandler kan ha ansvaret for, og barnevernet må tilføres ressurser i tråd med dette. Maksgrensen må reflektere de store variasjonene i sakskompleksitet og behov for oppfølging.
- › Det må legges til rette for at ansatte i barnevernet blir værende i stillingene i lengre tid, slik at vi sikrer kontinuitet i oppfølgingen av barna og oppbygging av kompetanse.
- › Det må etableres klarere standarder for vurderinger i den enkelte sak, herunder i hvilken grad tidligere saker i samme familie skal tas med i vurderingen, eller situasjonen for eventuelle søsken til barnet det er meldt inn bekymring for.
- › Barn med alvorlige psykiske diagnoser må sikres forsvarlig og stabil helsehjelp, og ikke flyttes mellom ulike barnevernsinstitusjoner.
- › Barnevernet må ikke benytte seg av anbudsprosesser.
- › Biologiske foreldre må få oppfølging og støtte for å sette dem bedre i stand til samvær når dette er aktuelt.

Vold mot barn og unge

Fire prosent av den norske befolkningen oppgir at de i oppveksten har blitt utsatt for alvorlig vold fra foreldre, og 20 prosent at de har blitt utsatt for mindre alvorlig fysisk vold.³³ Å bli utsatt for vold i barne- eller ungdomsalder kan få konsekvenser både for barnets nevrologiske, kognitive og

³² Døden i barnevernet (aftenposten.no)

³³ Barn utsatt for vold i familien (bufdir.no)

emosjonelle utvikling. Det er forbundet med økt risiko for en rekke psykiske og somatiske sykdommer og plager, inkludert posttraumatiske stressyndrom, depresjon, angst, atferdsvansker, spiseforstyrrelser, søvnproblemer, lærevansker, aggresjonsproblemer og tilknytningsproblemer. Det kan være ytterligere risiko for å utvikle vansker dersom barnet eller ungdommen har opplevd vold over tid, i nære relasjoner, og i forbindelse med sin omsorgssituasjon.

Når en forelder begår vold mot egne barn, havner barnet i en ekstremt utsatt situasjon. Barnet har først og fremst behov for rask hjelp til å komme bort fra volden. I tillegg har barnet et behov for informasjon om det som skjer i familien, og et grunnleggende krav både på å bli hørt og på å motta støtte. Dette omfatter hvordan hen skal håndtere opplevelsen av plutselig å miste en person som hen hadde tillit og kanskje en nær relasjon til.

Tilsvarende behov gjelder barn som er vitne til vold, eksempelvis partnervold mellom foreldrene. Dette utgjør psykisk vold mot barnet, og forskning har vist at det kan ha like skadelige effekter på barn som det å selv bli utsatt for fysisk vold. En studie fra 2019 viser også at personer som allerede har blitt utsatt for en form for vold, har en høyere risiko for igjen å bli utsatt for vold, også fra en annen utøver. For eksempel er det økt risiko for seksuelle overgrep som ung voksen hos dem som var utsatt for psykisk vold fra foreldrene sine i oppveksten.³⁴

Voksne som har opplevd vold som barn vil oftere bruke vold mot egne barn enn voksne som ikke har slike erfaringer. Det er derfor viktig å motvirke at volden går i arv.

Voksne for Barn mener:

- › Alle kommuner må ha en egen handlingsplan for vold i nære relasjoner, med særlig fokus på ivaretagelse av dem som er utsatt.
- › Barns krav på medvirkning må stå i sentrum. Det må gjennomføres et kompetanseløft for samtaler med barn om vold og overgrep, og tjenestene må ha gode rutiner for slike samtaler.
- › Det er behov for økt kompetanse i barnehage og

skole på vold mot barn, og tydelige retningslinjer om hvordan de skal jobbe med forebygging.

- › Det må etableres en fast undersøkelsesordning for gjennomgang av alvorlige saker der barn dør eller har blitt utsatt for alvorlig vold eller seksuelle overgrep.

Seksuelle overgrep

Over 20 prosent av kvinner og nesten åtte prosent av menn oppgir at de har vært utsatt for et seksuelt overgrep før de fylte 18 år.³⁵ Samtidig tar det i gjennomsnitt 17,5 år fra en som har blitt utsatt for seksuelle overgrep forteller det til noen. Det antas at mørketallene spesielt for gutter er store. For gutter/menn tar det trolig også enda mer tid før de forteller om det. Det betyr at erfaringene med seksuelle overgrep er noe mange bærer med seg gjennom mye av livet, uten å få hjelp til å behandle de psykiske skadene de har blitt påført. Det er behov for å jobbe med å skape større åpenhet om temaet, med å redusere stigma, og med å sikre tilgjengelig hjelp.

Seksuelle overgrep mot barn og unge kan bestå i seksuell omgang, seksuelle handlinger eller annen seksuell krenkende atferd (eksempelvis blotting). De kan også bestå i overgrep via internett, som pornografi som omfatter misbruk av barn. Det er behov for mer forskning på seksuelle overgrep på noen av de arenaene hvor barn og unge tilbringer mye av sin tid, spesielt idretten.

I en undersøkelse foretatt av NKVTS så forskerne spesielt på ungdomsgruppen.³⁶ 13,3 prosent av jentene og 3,7 prosent av guttene oppga å ha opplevd seksuelle overgrep: seksuell kontakt før 13 år, voldtekt, rusrelaterte overgrep, beføling ved bruk av makt eller trusler, press til seksuelle handlinger og/eller andre seksuelle krenkelser og overgrep. 3,4 prosent oppga å ha opplevd voldtekt. Tre fjerdedeler av de seksuelle overgrepene var utført av personer som var kjent for den utsatte. Ungdomsskolealder framsto som en sårbar periode for overgrep. Det var også en klar opphopning av psykiske helseproblemer hos ungdom som var utsatt for vold og seksuelle overgrep sammenlignet med ungdom som ikke var utsatt.

³⁴ Hvordan går det med voldsutsatte barn? | Thoresen, Strøm, Aakvaag og Birkeland (aftenposten.no)

³⁵ Vold og overgrep – NKVTS

³⁶ Thoresen & Hjemdal, 2014: Vold og voldtekt i oppveksten: En nasjonal intervjuundersøkelse av 16- og 17-åringene – NKVTS; Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv – NKVTS

For å gjøre det lettere å melde fra for den som er utsatt, er det avgjørende at voksne har informasjon om hva de skal gjøre og hvordan de skal ta imot utsatte barn og unge. Dette gjelder både som foreldre, på skolen, i barnehagen og knyttet til fritidsaktiviteter.

Det er spesielt behov for å øke kompetansen hos ansatte i barnehagen, skolen og idretten for å forebygge vold og seksuelle overgrep. Rammeplanene for de pedagogiske utdanningene ble endret fra 1. august 2016, så lærere og førskolelærere skal ha styrket kunnskap om å se tidlige tegn, vite hvilke tiltak som kan iverksettes og hvordan de bør samarbeide med andre faggrupper. Selv om lovverk og rammeverk har blitt endret, vet vi at mangel på kompetanse og hjelpemidler som er enkle å ta i bruk i klassene, ofte er til hinder for at barn får den hjelpen de trenger.

Voksne for Barn mener:

- › Barns krav på medvirkning må stå i sentrum. Det må gjennomføres et kompetanseløft for samtaler med barn om vold og overgrep, og tjenestene må ha gode rutiner for slike samtaler.
- › Det er behov for økt kompetanse i barnehage og skole på seksuelle overgrep mot barn, og tydelige retningslinjer om hvordan de skal jobbe med forebygging.
- › Det må etableres en fast undersøkelsesordning for gjennomgang av alvorlige saker der barn dør eller har blitt utsatt for alvorlig vold eller seksuelle overgrep.
- › Det er behov for mer forskning på seksuelle overgrep mot barn og unge innen idretten, med fokus på hvordan slike overgrep kan motvirkes.

Barn og unge med funksjonsnedsettelse

Barn og unge med funksjonsnedsettelse møter utfordringer med deltagelse på en rekke arenaer, og nektes mange muligheter som andre tar for gitt. I mange tilfeller utgjør dette diskriminering. Ikke minst manglende universell utforming er en alvorlig form for diskriminering som daglig møter mange barn og unge med funksjonsnedsettelse. Barn med funksjonsnedsettelser utsettes oftere for mobbing enn barn uten funksjonsnedsettelser.

Alle barn skal delta på alle arenaer det er naturlig å være for et barn, i barnehage, grunnskole og SFO/AKS. Alle barn skal ha mulighet til å oppleve mestring, lek og læring og sosial tilhørighet sammen med jevnaldrende. Barn med funksjonsnedsettelse må sikres like godt innhold i og kvalitet på utdanningen som andre. Foreldre med funksjonsnedsettelse skal ha rett til å følge opp sine barn på lik linje som andre foreldre.

Voksne for Barn mener:

- › Regjeringen må utarbeide en opptrappingsplan for universell utforming av alle barnehager- og grunnskolebygg med tidsfrister og faste årlige bevilgninger. Arbeidet med universell utforming må forseres også på andre samfunnsarenaer, ikke minst kollektivtrafikken.
- › Ordningen med brukerstyrt personlig assistanse (BPA) må styrkes. Fritid- og samfunnsdeltagelse må vektlegges like mye som primære behov i tildelingen av BPA-timer.
- › Alle barn skal ha tilhørighet i en ordinær klasse. Individuelt tilpasset opplæring må, så langt mulig, skje i klassemiljøet.
- › All aktivitet og undervisning i skolen må tilrettelegges slik at alle skal kunne delta, og barn med funksjonsnedsettelser må ikke få opplæring av ufaglærte assistenter.
- › FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) bør inkorporeres i norsk lov, som ledd i å sikre bedre rettigheter for barn med funksjonsnedsettelser.

LHBT+

Hvert enkelt menneske har et grunnleggende behov for å bli akseptert for den man er, uavhengig av kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksualitet.

Kjønnsidentitet og seksuell orientering er en stor del av identiteten vår. I en kultur som fortsatt er preget av heteronormativitet og tradisjonelle kjønnsstereotypier, kan det å oppdage egen identitet eksempelvis som tenåring utløse en konflikt med eget selvbilde. Vil foreldre, besteforeldre, lærere og venner akseptere deg som den du er? Hvor mange krevende og kanskje vonde samtaler har du foran deg? Risikerer du mobbing eller utfrysing?

³⁷ <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/1-av-3-skeive-lite-tilfreds-med-egen-psykisk-helse>; https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtq/Helse

Heldigvis har vi beveget oss langt på noen få tiår. De fleste vil i dag møte både selvsagt aksept og kjærlighet fra sine nære, men dessverre er det ikke alltid sånn. Barn og unge som bryter med forventningene til kjønn og seksualitet møter også i Norge mange negative signaler på hvem de er. Det vil for mange oppleves som en stor psykisk belastning. Undersøkelser viser at LGBTIQ-personer i større grad opplever symptomer på psykiske plager enn majoritetsbefolkningen. En tredjedel av bifile kvinner og en av femtedel av bifile menn, samt en av tre transpersoner, har forsøkt å ta sitt eget liv.

For å forebygge psykisk uhelse hos skeive barn og unge må voksne gjøre alt de kan for at alle arenaer i dette landet skal være åpne, inkluderende og trygge. Det må jobbes med inkludering og likeverd. Ikke minst må skolen være seg bevisst utfordringer som kan oppstå for skeive som del av en vanlig skolehverdag. Skoleeier har ansvar for at alle elever kan delta i undervisningen på en likeverdig måte, og at skolens lokaler er tilpasset kjønnskreative barn og unge. Elevers rett til et trygt skolemiljø gjelder eksempelvis også ved bruk av garderobes og toalett.

Læreverket og mediene som elevene bruker er, som resten av samfunnet, preget av heteronormativitet og tradisjonelle kjønnsnormer. Læreren er ansvarlig for å både ha et normkritisk blikk på læringsmateriell og kunne problematisere forestillinger om kjønn og orientering som dukker opp i klasserommet.

Kjønnsdelt undervisning skal ikke forekomme. Kjønnsdelt undervisning kan oppleves spesielt vanskelig for elever som bryter med kjønnsnormer.

Masseskytingen i Oslo i juni 2022, hvor to personer ble drept, var trolig en islamistisk terrorhandling i forbindelse med Oslo Pride motivert av fordommer og hat mot skeive. Dette understreker betydningen av kontinuerlig kamp mot religiøst funderte fordommer mot skeive, og systematisk arbeid i relevante etater for å motvirke radikaliserings.

Voksne for Barn mener:

- › Alle skoler må jobbe for et åpent fellesskap hvor alle er inkludert på likeverdig grunnlag, og lærere

må ha kompetanse på LHBT+.

- › Myndighetene må styrke undervisningen i seksualitet og grensesetting, kjønns- og seksualitetsmangfold, LHBT+ og reproduktiv helse i barnehagen, grunnskolen og den videregående skolen.
- › Regnbueflagget handler om menneskerettigheter og menneskeverd. Alle offentlige bygg, også skoler, bør heise regnbueflagget under Pride.
- › Helsevesenet må tilgjengeliggjøre behandlingstilbudet for personer med kjønnsinkongruens, og ha et desentralisert tilbud for tilgjengelig helsehjelp.
- › Regjeringen må utarbeide en nasjonal veileder for å heve kompetansen i helse- og omsorgstjenesten, og LHBT+ tematikk må i større grad enn i dag inn i profesjonsutdanningene.
- › Alle kommuner bør ha en lhbt+handlingsplan, og LHBT+kompetansen blant kommuneansatte må heves.
- › Regjeringen må trappe opp arbeidet mot diskriminering og hatkriminalitet rettet mot både skeive og andre utsatte grupper.
- › Det må gjennomføres en utredning av levekårene til skeive med innvandrebakgrunn og skeive barn og unge.

Sosiale medier

Mer enn halvparten av norske niåringer bruker sosiale medier, viser Medietilsynets undersøkelse «Barn og medier 2020»³⁸. Blant 9–18-åringer totalt er hele ni av ti på sosiale medier.

Sosiale medier har knyttet verden tettere sammen. De har endret hvordan vi kommuniserer både i hverdagen og i skole- og jobbsammenheng. For barn og unge kan sosiale medier være en viktig arena både for relasjoner med jevnaldrende, fellesskap og underholdning. På den negative siden åpner de for digital mobbing, kommersielt press, kroppspress og eksponering for skadelig innhold.

Barn og unge i dag har en dårligere psykisk helse enn barn og unge for 15–20 år siden. Ungdom i dag forteller om økt prestasjonspress og stress og flere bekymringer. Noen nyere studier³⁹ peker på bruk av sosiale medier som en av flere hovedårsaker til økning i angst og depresjon, mens annen forskning

³⁸ 201015-barn-og-medier-2020-hovedrapport-med-engelsk-summary.pdf (medietilsynet.no)

³⁹ <https://bmjopen.bmj.com/content/bmjopen/12/5/e057654.full.pdf>; <https://bmcp.psychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12888-019-2350>

peker i andre retninger. Det bør kunne legges til grunn at samtidig som bruk av sosiale medier kan være helsefremmende for noen, kan de være helseskadelige for andre. At så mange niåringer er på plattformer det egentlig er 13-årsgrense på – som allerede i utgangspunktet er en lav aldersgrense – er svært bekymringsfullt.

Hunt-studien påpeker at det i flere tilfeller er påvist en sammenheng der de som bruker sosiale medier mye, har dobbelt så stor sannsynlighet for å bli deprimert eller mer ulykkelige, sammenlignet med de som ikke bruker sosiale medier i samme grad.⁴⁰ Sosiale medier påvirker ikke bare barna og ungdommene som bruker dem – bruken påvirker det sosiale samspillet i hele ungdomsmiljøet, også for dem som ikke synes det er så interessant.

Voksne for Barn mener:

- › Barn og unge må ha tilgang på trygge, alders-tilpassede, digitale tjenester.
- › Det må legges til rette for mer forskning om barn og unges digitale hverdag.
- › Det bør innføres reguleringer for bruk av sosiale medier, på lik linje med regulering av andre produkter man vet er eller kan være helseskadelige.
- › Digitale plattformer må i større grad reguleres, og gjøres ansvarlige gjennom Digital Services Act (DSA).
- › Myndighetene må forebygge risikoadferd og skadelig nettbruk blant barn og unge.
- › Det må bevilges mer ressurser til politiets nettpatrulje.

Rasisme

Stresset ved å bli behandlet annerledes på grunn av hudfarge, religion eller etnisitet kan være en stor psykisk belastning. En undersøkelse fra Folkehelseinstituttet viser at personer med minoritetsbakgrunn som opplever diskriminering har en dobbel risiko for psykiske helseplager.⁴¹ Hos barn og unge er det knyttet til høyere risiko for angst, depresjon og psykisk stress. Det er mye voksne kan gjøre for å styrke den psykiske helsa til barn og unge med minoritetsbakgrunn.

Minoritetsstress er et uttrykk for å betegne den psykiske belastningen det kan utgjøre å tilhøre en minoritet. Egen opplevelse av rasisme og diskriminering, eller at man har sett andre bli utsatt for det, kan påvirke den psykiske helsa på grunnleggende vis og skape grobunn både for engstelse og skam.

Rasisme kan opptre på mange måter. Den kan være åpenlys, foregå i det skjulte, være et strukturelt problem eller så subtil at det er umulig å sette fingeren på. En undersøkelse utført av Antirasistisk Senter i 2017 viser at rasisme er en helt vanlig opplevelse for mange barn og unge med minoritetsbakgrunn.⁴² En av arenaene hvor ungdommene i størst grad meldte fra om opplevelser med rasisme, er i skolen. Av respondentene som oppga at én av eller begge foreldrene er født i et annet land enn Norge, svarte så mange som én av fire at de hadde opplevde rasisme, diskriminering eller urettferdig behandling regelmessig, det vil si to-tre ganger hver måned eller oftere, både på barneskolen og ungdomsskolen. Det var først og fremst snakk om rasisme fra medelever. Selv om hendelsene kunne omfatte grov og utilslørt rasisme, var det få som opplevde at skolene hadde tatt godt tak i dem.

Det må ha høy prioritet at skolene skal være en trygg arena for alle elever, uansett bakgrunn. Innsats mot rasisme må settes langt høyere på dagsorden enn tilfellet ofte er i dag. Når barn daglig utsettes for rasisme på norske skoler, må skolene være langt bedre beredt til å håndtere det. Realiteten er at de fleste lærere i løpet av yrkeslivet vil ha elever som både opplever og utøver rasisme, og må derfor ha kompetansen til å håndtere dette. Ingen lærer bør gå inn i et klasserom uten å vite hvordan hen skal håndtere rasisme på en god måte.

En særlig farlig utgave av rasisme er høyreekstremisme. Norge har opplevd flere terrorangrep og drap motivert av høyreekstremt tankegods. At mange av ofrene har vært barn og unge, understreker betydningen av kontinuerlig kamp mot fiendebilder og annet høyreekstremt tankegods, og systematisk arbeid i relevante etater for å motvirke radikaliserings.

⁴⁰ <https://bmjopen.bmj.com/content/bmjopen/12/5/e057654.full.pdf>

⁴¹ <https://www.fhi.no/nyheter/2019/fant-sammenheng-mellom-opplevd-diskriminering-og-psykisk-helse/>

⁴² <https://antirasistisk.no/publikasjoner/leke-brun-undersokelse-opplevd-rasisme-blant-ungdom/>

Voksne for Barn mener:

- › Skolers plikt til å arbeide mot rasisme må igjen tas eksplisitt inn i opplæringsloven, i stedet for bare å framgå indirekte som del av arbeidet mot «mobbing, vald, diskriminering og trakassering».
- › Lærerutdanningen må gi alle lærere både kompetanse til å undervise om rasisme og verktøy til å håndtere rasistiske hendelser på en god måte.
- › Helsepersonell, blant annet innen skolehelse-tjenesten, må få sterkere kompetanse på de psykiske skadevirkningene av rasisme og diskriminering.
- › Å ha kompetanse på flere kulturer må verdsettes som en ressurs, og som en alminnelig del av det å være norsk.
- › Skoler må prioritere å undervise om kritisk analyse, fiendebilder og konspirasjonsteorier, spesielt som del av den pålagte undervisningen om terrorangrepene 22. juli.

Barn på flukt

Det er betydelige utfordringer med manglende ivaretagelse av den psykiske helsa til barn på flukt. Ett problem som har vedvart i mange år, tross stadig problematisering fra organisasjonshold, er at enslige mindreårige asylsøkere gis omsorg etter to ulike standarder. Mens barn under 15 år er i Barnevernets omsorg, er det Utlendingsdirektoratet som har ansvaret for barn over 15 år. Dette utgjør en diskriminering av mange barn i en svært sårbar situasjon, og en omgåelse av FNs barnekonvensjon

Et annet problem er mangelen på psykologisk bistand. Svikten i den psykiske oppfølgingen av flyktninger har vært gjennomgående gjennom flere tiår, som dokumentert gjennom forskning. Stort sett alle barna som kommer som flyktninger har, om i ulik grad, opplevelser som kan være traumatiserende. Helsetjenesten må prioritere å sette inn ressurser systematisk og raskt, på et helt annet vis enn i dag.

Vi lever i en tid da Europa igjen har blitt rammet av krig. Innpå 90 prosent av dem som kommer fra Ukraina er kvinner og barn. Mannlige familiemedlemmer er igjen i krigen. Det er viktig å gjøre alt vi kan for å støtte mødrene i foreldrerollen i en svært krevende situasjon.

Det er spesielt viktig at barn og unge som kommer som asylsøkere, så raskt som mulig får gjenetablert normalitet i livet. Det mest grunnleggende i den psykososiale støtten er å få på plass gode rutiner (mat, søvn og aktivitet) og tilrettelegge for normale aktiviteter: skole, lek, sosial kontakt og ikke minst meningsfulle fritidsaktiviteter. For barn er det spesielt viktig å komme raskt inn i en skolehverdag, og det er essensielt å unngå flyttinger; dette er barn som allerede har opplevd nok skadelige oppbrudd som det er. Det er også behov for effektive rutiner og rask saksbehandling i utlendingsforvaltningen, siden langvarig ventetid både kan forårsake og forsterke psykiske helseplager.

Samtidig må de ha mulighet til å bevare bånd til morsmål og opphavskultur, noe som er viktig for identitetsutvikling mellom to kulturer, som igjen av viktig betydning for psykisk helse.

Det er enda vanskeligere for foreldre å håndtere utfordringer knyttet til både sin og barnas psykiske helse, når de opplever akutte bekymringer for sin økonomiske situasjon. Basisbeløpene for beboere i asylmottak er per i dag så lave at mange opplever å gå sultne. I mottak med selvhushold mottar man 60 kroner per barn per dag til å dekke både mat og alle andre behov. En voksen (være seg en forelder eller en 18-åring) som bor i et mottak med kantine, får kun 15 kroner hver dag til klær, transport, telefon, hygieneartikler og andre nødvendigheter. Fattighuset i Oslo har meldt om mange asylsøkere som kommer til dem for mat.

Voksne for Barn mener:

- › Enslige mindreårige asylsøkere over 15 år har krav på status som barn, med tilhørende rettigheter, og må overføres til barnevernets omsorg.
- › Både utlendingsforvaltningen, mottakssystemet og skoleetaten må prioritere at barn og unge så raskt som mulig skal få gjenopprettet normalitet i livet.
- › Alle barn og unge som har gjennomlevd traumatiske hendelser, må få et tilbud om vurdering av behov for psykisk helsehjelp.
- › Foreldre til barn som har flyktet fra krig og konflikt må gis grunnleggende verktøy til å forstå og håndtere både egne reaksjoner og barnas.

- › Mottaksansatte må få grunnleggende kompetanse på alminnelige psykiske reaksjoner blant flyktninger, både på opplevelser før, under og etter flukt (postmigrasjonsstress).
- › Basisbeløpene til asylsøkere som bor i asylmottak må økes til et forsvarlig nivå, så alle får et verdig opphold og ingen risikerer å gå sultne.

Klima og miljø

Barn og unge vokser opp under trusselen om en klimakrise, nå med regelmessige oppslags i nyhetsbildet om naturkatastrofer som kan være del av en voksende klimakrise. Når mange barn og unge uttrykker sterkere bekymring for framtiden enn før, er denne bekymringen en del av årsaken.

Voksne for Barn mener:

- › Barn og unge må gis oppdatert og sannferdig informasjon om konsekvensene av pågående klimaendringer.
- › Det må settes av midler til forskning på klimaendringenes effekt på psykisk helse.
- › Psykisk helse må inngå som en del av handlingsplaner for klimatilpasning.

Rus blant barn og unge

Alkoholforbruket blant unge har generelt gått ned siden tusenårsskiftet, og andelen norske 15–16-åringer som drikker er lavt sammenlignet med resten av Europa. Likevel er det stadig slik at om lag 50 prosent av norske 15–16-åringer har drukket alkohol det siste året, og en av fem oppgir at de har vært fulle.⁴³ Innen ungdommene når siste klasse på videregående, oppgir nesten åtte av ti at de har vært beruset det siste året, ifølge Ungdata 2022.⁴⁴

Når det gjelder narkotiske stoffer, viser Ungdata 2022 at innpå hver tiende tenåring brukt cannabis det siste året, og fem prosent har prøvd andre narkotiske stoffer. Dette øker til henholdsvis 26 prosent og 14 prosent for dem som går i siste klasse på videregående. Siden midten av 2010-tallet har bruken av narkotiske stoffer gått

opp blant elever på videregående, spesielt med en tydelig økning for andre stoffer enn cannabis.⁴⁵ Dette omfatter blant annet kokain og GHB.⁴⁶

Som Blå Kors påpeker, medfører rus økt risiko for alle typer ulykker, for å bli utsatt for vold eller utøve vold, for å ha sex man angrer på, for å ta bilder og bli fotografert med uønsket deling av bildene i sosiale medier, for blackouts og behov for pumping, og for tap av hemninger for hva man er villig til å utsette andre for.⁴⁷ En undersøkelse utført av Actis i 2021 viser en økning i antallet unge (under 30 år) som har hatt negative opplevelser knyttet til andres alkoholpåvirkning, herunder trusler og uønsket seksuell oppmerksomhet.⁴⁸

Voksne for Barn mener:

- › Det er behov for et løft for forebyggende arbeid, forpliktende oppfølging og rusbehandling rettet mot barn og unge.
- › Alle barn og unge må få god og regelmessig informasjon om skadevirkninger og negative konsekvenser, inkludert mulige negative konsekvenser for andre barn og unge, ved bruk av rus.
- › Alle som jobber med barn og unge, ikke minst i skolen, må ha god og oppdatert informasjon om rus blant barn og unge, og metodikk for å lære barn et ansvarlig forhold til rusmidler.
- › Alle foreldre må ha enkel tilgang på hjelp, støtte og opplæring hvis de har barn som har problemer med rus.

⁴³ Alkoholbruk blant ungdom – FHI

⁴⁴ Ungdata-rapport 2022 (oslomet.no)

⁴⁵ Ungdata-rapport 2022 (oslomet.no)

⁴⁶ Elever er bekymret for narkotikabruk – kalte inn til pressekonferanse – NRK Vestfold og Telemark – Lokale nyheter, TV og radio

⁴⁷ Ungdom og rus – Blå Kors (blakors.no)

⁴⁸ Alkohol-undersøkelse: Unge opplever trusler, utskjelling og seksuell trakassering – Vårt Land (vl.no)

